

Strategické myšlení

(Vztahy politiky, strategie a taktiky)

Francouzské nakladatelství Presses universitaires de France vydalo na podzim roku 1997 nevelkou knihu autorů Pascala Reysseta a Thierry Widemanna „La pensée stratégique”. Redakce považuje za účelné seznámit čtenáře s jejími hlavními myšlenkami, zajímavými vojáky. Ekonomická strategie a strategie her, jimiž se autoři rovněž zabývají, nebyly do tohoto přehledu zahrnuty. Je přirozené, že tento článek nemůže nahradit četbu dotyčné knihy.

* * *

Strategické myšlení je důležitou součástí lidského myšlení. I když se strategie rodí z přání zvítězit, odpovídá také požadavku míru a rovnováhy.

Politiku lze definovat jako vědu a umění týkající se vládnutí lidským společenstvem k dosažení jejich bezpečnosti a prosperity.

Strategie poskytuje prostředky k jejich dosažení. Je uměním použít sílu k dosažení cílů stanovených politikou. Na státní úrovni se používá „velké strategie”, jejímiž složkami jsou strategie vojenská, ekonomická, diplomatická atd. Každá tato strategie obsahuje svoje **operační strategie**, které volí taktiku. (Vojenská operační strategie je známa jako „operační umění”.)

Přechod od politiky ke strategii je přechodem od „mluvení” k „jednání”: politika stanoví účely a určí protivníka, strategie formuluje svoje cíle a uvádí prostředky pro jejich dosažení do činnosti v prostoru a v čase.

Taktika je akčním prostředkem strategie. Její cíle jsou konkrétní a účinky měřitelné. Je souhrnem elementárních operací, které volí a vzájemně kombinuje strategie pro dosažení svého cíle. Takto souvisí strategie s politikou a taktikou. Stává se, že politika zasahuje „dolů”, až na taktický stupeň.

VELKÉ KATEGORIE STRATEGIE

Strategie vojenské, ekonomické i osobní mohou být různých typů: nátlak, zabraňování, zastrasování, přesvědčování, odstraňování atd. Přesto je možno uspořádat strategie do několika velkých kategorií. Mezi těmito kategoriemi jsou dvě důležité, které zahrnují všechny ostatní a vyjadřují dva *postoje*: ofenziva a defenziva. Tyto postoje mohou být uspořádány podle dvou *způsobů*: přímý a nepřímý.

■ Strategický postoj: strategie ofenzivní a defenzivní

Ofenzivní strategie se snaží změnit existující řád. Naproti tomu, defenzivní strategie má konzervativní povahu, je zaměřena na zachování řádu věcí.

Ofenzivní strategie. Strategie je ofenzivní, když je jejím účelem vnutit svou vůli Druhému, dokázat mu svou převahu tím, že uchopíme iniciativu a zbavíme ho jeho volnosti jednání. Ze všech hledisek je nutně nákladná a je vždy omezená v čase.

Existuje několik způsobů ofenzivního postupu. Extrémní formou je *strategie zničení*. Snaží se o úplné podrobení protivníka: o bezpodmínečnou kapitulaci. K tomu je zaměřena na úplné vítězství zničením nepřátelských sil. Pojem „síla“ je zde chápán nejen ve vojenském smyslu, nýbrž zahrnuje celou strukturu schopnou klást odpor ofenzivě: sociální, psychologickou, kulturní atd. Nejčastější je v konfliktech se silným ideologickým obsahem: náboženským nebo národním.

Naproti tomu, *strategie s omezeným cílem* je zaměřena na určitý objekt, jehož chce dosáhnout použitím násilí kontrolovaného v prostoru a čase, aby se vyhnula „stupňování do extrémů“: přinutit protivníka poddat se bez narušení všeobecné rovnováhy. Budeme-li zdůrazňovat méně účel nějaké strategické akce a více dočasnou dimenzi, je účelné rozlišit dvě další formy ofenzivních strategií: strategie usilující o rozhodující bitvu a vyčerpávací strategie.

Strategie usilující o rozhodující bitvu se snaží o pokud možno nejrychlejší rozhodnutí a přijímá rizika s tím spojená. Spočívá na jistotě převahy nad protivníkem a usiluje o střetnutí s ním, i když disponuje všemi svými silami: je to střetnutí „silného se silným“.

Když nelze počítat s rozhodujícím tažením nebo rozhodující bitvou, protože nedisponujeme výraznou převahou, je možno použít *vyčerpávací strategie*, spočívající v „opotřebení“ sil, zdrojů a morálky protivníka. Počítá s časem a opírá se více o moc než o pohyb. Její hlavní nebezpečí je v tom, že vyčerpání postihuje obě strany.

Poslední formou ofenzivní strategie je *strategie přesvědčování*. Jejím účelem je dosáhnout podrobení protivníka bez skutečného zasazení svých sil. Jde o jeho psychologické odzbrojení. Tato strategie vyžaduje výraznou vojenskou převahu - nebo možnost dosáhnout toho, aby tomu protivník věřil. Podrobení druhého není výsledkem skutečného násilí, nýbrž násilí virtuálního. Donucování se uskutečňuje na imaginární úrovni: představa možného zničení neúnosnějšího než upuštění od toho, co útočník vyžaduje. Tato strategie - až na výjimku věrohodného jaderného vydírání - je účinná pouze pro dosažení omezených cílů. Je to strategie mocností proti zemím vojensky slabým.

Defenzivní strategie. Jejím účelem je odradit protivníka, aby zahájil ofenzivu nebo v ofenzivě pokračoval. Odrazování je

- buď skutečné: klademe odpor proti akci protivníka ve snaze zbavit ho naděje, že nám silou vnutí svou vůli, nebo
- virtuální: jde o odstrašování. V defenzivním řádu je symetrické tomu, čím je v oblasti ofenzivy strategie přesvědčování. Spočívá v tom, že Druhému zabráníme přejít do akce tím, že ukážeme svoje možnosti reakce a dokážeme mu, že to, čeho chce dosáhnout ofenzivou, má příliš vysokou cenu a je spojeno s velkými riziky. „Vnutíme protivníkovi nepoužití síly.“

Odstrašování není novodobým objevem souvisejícím s jadernými zbraněmi. Svědčí o tom zásada starých Římanů: chceš-li mír, připravuj válku. Avšak „předjaderné“ odstrašování se liší od odstrašování jaderného. Předjaderné odstrašování spočívá na perspektivě neúspěchu agrese, avšak tato perspektiva není nikdy absolutní. Vždy je možno se pokusit zastavit se a vyjednávat, když věci probíhají špatně. Předjaderné odstrašování

spočívá na kalkulaci rizika a toho, co je v sázce. Naproti tomu jaderné odstrašování se snaží paralyzovat protivníka *jistotou nepřijatelné ceny*. Nic z toho, co je v sázce, neodpovídá podstoupenímu riziku.

■ Strategický postup: strategie přímá a nepřímá

Strategické postoje ofenzivní a defenzivní mohou být kombinovány dvěma strategickými způsoby, tj. způsoby, jakými přistupujeme k protivníkovi: přímo nebo nepřímo.

Přímá strategie. Její podstata spočívá v tom, že proti Druhému využíváme především vlastní sílu a méně spoléháme na analýzu a využití jeho slabých míst. Ať je to v rámci vyhlazovací války nebo omezeného konfliktu, působíme proti Druhému vždy „čelně“ a vojenská síla je hlavním prostředkem. Tato strategie při útoku i obraně vždy usiluje o rychlé rozhodnutí. Především však spočívá na důvěře v hodnotu ozbrojené síly a na odmítnutí anebo neznalosti jiných forem nátlaku.

Nepřímá strategie. Usiluje o dosažení vítězství jinými prostředky než je střetnutí „silného se silným“. Spočívá v tom, že „nechytáme býka za rohy“ a volíme „cestu nejmenšího očekávání“. Je zaměřena méně na boj a více na manévr založený na analýze sil a slabých míst nepřítele. Využitelná slabá místa mohou být stejně řádu vojenského jako politického, sociálního, ekonomického, kulturního. Nepřímá strategie usiluje o rozptýlení nepřátelských sil, rozvrácení komunikací, umlčení velitelských stanovišť, působení na morálku vojsk nebo na obyvatelstvo. Kalkuluje s časem, usiluje, ne-li o vyhnutí se, tedy alespoň o odsunutí okamžiku střetnutí s hlavní složkou nepřátelských sil. Když je toto střetnutí nevyhnutelné, musí k němu dojít proti nepříteli předem (politicky, morálně, materiálně) oslabenému. Účelem je do sáhnout vztahu „silného proti slabému“, tj. oslabit Druhého vítězstvími na podružných válčističkách. Tento postup vyhovuje především tomu, kdo se za ofenzivy stejně jako za defenzivy obává svedení bitvy v terénu zvoleném protivníkem.

Nepřímá strategie může nabývat mnoha forem, od prostých dodávek zbraní nepříteli nepřítele, až po bombardování civilního obyvatelstva ke zlomení jeho morálky, předpokladu, že se takto oslabí ofenzivní nebo defenzivní možnosti armády.

POVAHA STRATEGICKÉHO MYŠLENÍ

■ Strategie jako kombinatorika a dialektika

„Vést válku znamená uvažovat, kombinovat myšlenky. Strategie kombinuje čas, místa, prostředky, různé zájmy, což patří do oblasti dialektiky.“ Takto se v roce 1776 vyjádřil Joly de Maizeroy.

Od 18. století si uvědomujeme kombinační povahu strategie. Dnes tento pojem zcela obecně znamená různé možné vztahy uvnitř soustavy prvků. Pro G. W. Leibnize je strategie vědou o kombinacích použitelnou na pojmy všeho druhu, pokud je spojována s tvůrčím uměním. Strategie kombinuje různorodé prvky a je tvůrčím procesem a syntézou, avšak především je „mentálním postojem“ dříve, než bude „postojem“ v terénu - metodou uvažování dříve, než bude vedením akce. Maizeroy považuje dialektiku za vnitřní proces myšlení, který stoupá od jedné tvrzení k jiným tvrzením až po principy, a definuje ji jako „nejvznešenější schopnost ducha, přemýšlení“. Nyní, když používáme

tento pojem v oblasti strategie, odhalujeme především intelektuální schéma respektování jinakosti. Dialektika je procesem vývoje reality, který probíhá při střídání protichůdných pohybů vyplývajících z protichůdných pólů myšlení nebo akce.

V tomto smyslu definoval André Beaufre strategii jako „**umění ovládat dialektické působení vůle, které k řešení svého konfliktu používají sílu**“. Tuto myšlenku vyslovil již Sun Tzu, podle něhož je cílem války zaútočit na strategii nepřítele. Avšak Clausewitz ji formuloval jako první, když doporučil, aby nebyli protivníci nikdy posuzováni odděleně: tvoří nerozdělitelný celek a musejí být posuzováni jako takoví. Existuje neoddelitelnost stran, kterou lze nazvat *principem agonistické vazby*: vztah mezi protivníky tvoří dynamickou jednotu, systém, který je skutečným předmětem strategické analýzy.

■ Strategie Druhého

Strategie se rodí z přítomnosti Druhého (jímž může být jednotlivec až skupina států). Druhý nepředstavuje nutně protivníka, avšak kromě absolutní neutrality (která je zřídka trvalá a často ireálná) bude v důsledku své samotné přítomnosti v daném okamžiku zahrnut do nějakého *záměru*, který je v řádu *přání* v nejširším slova smyslu, v němž bude vystupovat jako partner, nebo jako překážka více méně nepřátelská. Právě povaha tohoto záměru a reakce Druhého zahájí strategický proces.

Funkce strategie byla definována jako *negace Druhého*. To však neznamená, že Druhý musí být vždy zničen. Pojem negace byl zaveden pro vyjádření hluboké povahy strategie, povahy, která není strnulá, nýbrž je naopak podrobena intenzivním variacím.

Posoudíme-li dva extrémy, na jedné straně je absolutní negace Druhého, která vede, *jestliže to prostředky umožní*, k jeho zničení, a na druhé straně nulová míra negace, která by byla symbiózou. V těchto dvou zřídka realizovaných případech, které podle Clausewitzovy koncepce absolutní války slouží jako abstraktní záchytné body, existuje redukce na jednotu, a to totální identifikací s Druhým, nebo totálním zničením Druhého - zánik jinakosti: Druhý je negován *jako Druhý*. To odpovídá dvěma teoretickým situacím nemožné jinakosti.

Avšak tento Druhý v té míře, v jaké rovněž tvoří strategickou entitu, také vypracuje svůj systém představ v pojmech negace. Protože je strategie dialektickým procesem, může být analyzována jako různé *variace intenzity vzájemných negací*.

Tato funkce strategie jako negace je ve vzájemném vztahu se způsobem akce strategie, tj. *donucením*. Způsob, jakým se negace konkretizuje, je rovněž podřízen křivce variace intenzity: od naprosté absence nátlaku vykonávaného na Druhého až po totální masakr. Existují dva geometrické body, kde se negace a donucení ztotožňují: přijatá identifikace a genocida. Mezi těmito záchytnými body určují všechny *variace strategické intenzity* dva parametry.

Zde rozlišujeme dvě složky strategie: svou funkcí (negace Druhého) je zaměřena na politiku; svým způsobem akce (donucení) je orientována na taktiku. Taktika, konkrétnější než strategie, je *zvěcněním vztahů* s protivníkem - neboli konvergencí s protivníkem. V souladu se zvolenými strategickými metodami používá prostředky, které sahají od uplatnění fyzického anebo psychologického donucování, přes všechna stadia přesvědčování, až po lásku k bližnímu.

Od jednotlivce až po skupinu států je strategie realizací nějakého přání.

■ Strategie a čas

Strategie má dvě stránky: jednou je akce a druhou je přemýšlení o této akci, jež bylo nazváno „praktickou teorií“. Rozhraním mezi nimi je rozhodnutí, tj. umění přechodu k jednání - k historii. Tento proces probíhá v čase mezi pamětí a anticipací: pamatováním způsobů akcí a anticipací provedení. Minulost tvoří vědění стратега a umožňuje mu, před budoucností, prozkoumat oblast možností, vyhodnotit je, třídit je - s vyloučením nejméně pravděpodobných - a především je hierarchizovat, a tak racionálně zakládat přítomnost rozhodnutí. Rozhodnutí se týká volby akce nejlépe odpovídající skutečnosti, jejíž znázornění je nedokonalé a dočasné. Strategie má sklon k racionalizaci minulosti: teorií, principů a k jejich konjunkturálnímu uspořádání tak, aby odpovídaly dané situaci, k racionalizaci minulosti, a v důsledku toho budoucnosti: snížit podíl náhody, nejistoty. Avšak nemožnost integrovat všechny parametry reality, na níž se snažíme působit, a dialektická povaha strategie způsobují, že přítomnost rozhodnutí je vždy *sázkou*, ponořením do nejistoty.

Čas strategie je též časem toho Druhého. Trvání je možno vnímat také jako omezení (nutnost jednat v omezeném čase) nebo jako zdroj, prostředek (když říkáme, že čas pracuje pro nás). Tento parametr závisí na zvláštnostech situace anebo na povaze protivníka, na jeho kultuře. Například Orient, na rozdíl od Západu, nepovažuje čas za homogenní tok, nýbrž za následnost okamžiků, některých příznivých, jiných nepříznivých. Vyčkávání na příznivé okamžiky je podporováno etikou trpělivosti.

■ Od neproměnných k principům

Ideálem racionálního myšlení je *systém*. Účelem strategického myšlení je, ne-li dosáhnout takového systému, tedy alespoň analýzou strategické praxe rozpoznat *neproměnné*, které mají umožnit formulaci *principů*.

Strategické myšlení toho používalo od svých počátků. Nejstarší principy jsou také nejzřejmější. Jsou dva: především důležitost *překvapení*, potom zásada, podle níž je pro dosažení vítězství nutno soustředit maximum sil na daném místě v daném okamžiku. Tento princip byl později formulován jako princip *soustředění sil* (nebo *úsilí*).

Pokud jde o ostatní principy, byly v různých „školách“ formulovány různě, buď zhuštěně v syntetické formě (francouzská škola), nebo ve formě analytické (Anglosasové). Francouzská strategie zná tři „hyperprincipy“: *soustředění úsilí*, *volnost jednání*, *ekonomie sil*. Princip volnosti jednání spočívá na myšlence, že úspěch bude mít ten, kdo si za chová svou volnost jednání a maximálně omezí volnost jednání protivníka. Zásadu ekonomie sil je nutno chápat ve smyslu „řízení“: jde o to racionálně rozdělit svoje prostředky ve funkci různých potřeb, jinými slovy, umět posoudit minimum sil nutných pro podružné potřeby, aby bylo k dispozici maximum sil pro hlavní akci.

Americká strategie je výrazným příkladem analytického přístupu. Rozlišuje devět principů: *sledování cíle*, *zajištění*, *soustředění*, *překvapení*, *jednotnost velení*, *ofenzivní přístup*, *pohyblivost*, *ekonomie sil*, *jednoduchost*.

■ Neprůhlednost a průhlednost

„Dnes vytvořím bojovou sestavu, kterou neprokouknou ani bohové.“ Takto se vyslovil vojevůdce ve staroindickém eposu *Máhabhárata* a potvrdil tím důležitost utajení při

vypracování a aplikaci strategického zámyslu. Všechny strategie byly vypracovány při nejvyšším utajení na úrovních států a vojenských štábů. Strategie musí zůstat neprůhledná pro nepřítele (a často pro vlastní vojska příležitostně obětovaná), a přitom zcela průhledná pro ty, kteří jsou pověřeni její aplikací na nejvyšší úrovni. Odhalit smysl strategie Druhého je klíčem k vítězství, takže diplomaté a zpravodajské služby hrají velmi důležitou úlohu.

Ve druhé polovině 20. století probíhal vývoj tohoto hlediska strategického myšlení, spolu se vznikem ekonomické strategie pod silným vlivem sdělovacích prostředků, které si vynucují politické nebo „konzumní“ respektování spojeneckých anebo nepřátelských názorů. Strategie se takto projevuje a vyjadřuje zejména ústy ekonomických nebo politických „lídru“, kteří se snaží vyhrát bitvu především ve sdělovacích prostředcích, nikoli v terénu. Bylo vzato na vědomí, že vítězná strategie, vyjádřená se zdánlivou průhledností, nutně musí získat souhlas, včetně paradoxního souhlasu Druhého, protože se usiluje pouze o převahu a nikoli o zničení protivníka. Za tímto parciálním vzdáním se neprůhlednosti budou skuteční stratégové umět i nadále skrývat pohnutky, stoupence a výsledky svého strategického myšlení.

ZÁVĚR

Strategické myšlení prošlo dvěma plodnými obdobími. Prvé z nich, které předcházelo křesťanství, znalo teoretiky pozoruhodné inteligence jako byli Sun Tsu, Kautiliya a řeční stratégové. Nepřekvapuje, že toto období je totožné s vyvrcholením čínské, indické a středomořské filozofie. Druhé období, v němž žijeme po tři století, přivodilo mondializaci vojenství, jež vyústila v jaderné slepé uličce a ve vzniku ekonomického strategického myšlení. Takto mezinárodní vůle mocných států zřejmě vyústí v ozbrojeném míru, který směřuje na jedné straně k neutralizaci nebo omezení místních konfliktů, nebo na druhé straně ke zvládnutí projevů terorismu revolučního nebo náboženského. Toto období se zaměřuje na ekonomickou válku a pozoruje, jak jsou podniky a regionální státy v oblasti strategické tvořivosti postupně nahrazovány národními státy zmítajícími se mezi snahou otevřít svoje hranice a snahou žárlivě zachovat svoje vymoženosti. I když se mír stal prioritním ekonomickým požadavkem, zdá se, že se mezitím porušují ekonomické, politické a kulturní rovnováhy v rámci planety. **Revoluce demokratizace a rychlost šíření informací mohou vyústit v nové konflikty** vyvolané národy, které - dohnány do extrému například v Africe - se mohou navrátit k agresivnímu nomádismu v naději, že se budou podílet na bohatství bohatých států.

Dnes strategie různých společenství nabývají stále větší složitost, protože musejí respektovat individuální strategie lidí, rozhodnutých k tomu, že budou svobodně utvářet svůj osud a používat také strategického myšlení, které již není výsadou hrstky rozhodovacích činitelů a více méně „moudrých“ vizionářů. Tato atomizace strategického myšlení je pravděpodobně důležitým činitelem naděje, protože lidské bytosti, v zásadě porušující tradice, se učí lépe představovat si a sdílet budoucnost ve světle válečné minulosti.

(Překlad Josef Nastoupil)